

УДК 371.134:364

DOI: 10.24144/2524-0609.2018.43.206-209

Поліщук Віра Аркадіївна

доктор педагогічних наук, професор

завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна
polvira1951@gmail.com

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. У статті досліджуються методологічні засади професійної підготовки соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності. Обґрунтовано, що науково-дослідницька діяльність є однією з провідних у соціальній практиці і передбачає сформованість у фахівців соціальної роботи сукупності знань з організації і проведення наукових досліджень та комплексу дослідницьких умінь. Мета статті полягає в дослідженні особливостей застосування компетентнісного підходу в процесі науково-дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників. Методи дослідження: аналіз і синтез наукової літератури (для з'ясування ключових понять дослідження); порівняння, систематизація (з метою виявлення наявних наукових підходів до вирішення означеної проблеми); метод теоретичного узагальнення (для формулювання підсумкових положень та висновків). Визначено поняття готовності соціального працівника до науково-дослідницької діяльності та наукові підходи до її формування. Розглянуто особливості компетентнісного підходу в процесі науково-дослідницької підготовки соціальних працівників. Показано, що його впровадження зумовлює певні зміни в організаційному оформленні зазначеного процесу, зокрема, в частині цілей, форм та методів навчання, способів оволодіння студентами знаннями та вміннями науково-дослідницької діяльності.

Ключові слова: наукове дослідження; науково-дослідницька діяльність; готовність до науково-дослідницької діяльності; професійна підготовка майбутніх соціальних працівників; компетентнісний підхід.

Вступ. Загострення соціально-політичних, економічних, екологічних, національних та інших проблем, яке виражається в посиленні кризових станів у соціумі, зумовило виокремлення соціальної роботи в самостійну галузь людинознавства в цілому і наукового знання, зокрема, значимість якої визначається, перш за все, загальносоціальною потребою гармонізації відносин суспільства і особистості.

Стає очевидним, що складний і багатопланий характер діяльності соціального працівника, пов'язаний із соціальною допомогою і підтримкою особистості в складних життєвих ситуаціях, пред'являє високі вимоги до його компетентності, творчих здібностей, фахової майстерності, професіоналізму та визначає дослідницьку функцію в його діяльності у якості пріоритетної. Вона передбачає інтеграцію теоретичної і практичної діяльності, реалізацію дослідницької практики в соціумі, що в свою чергу зумовлює необхідність оволодіння методами наукового пошуку не тільки вченими, які досліджують певні соціальні проблеми, але й широким колом соціальних працівників.

У зв'язку з цим, головною метою сучасної соціальної освіти є підготовка фахівців, які володіють інтегративними знаннями в професійній сфері, вміють не тільки працювати за зразком, але й володіють комплексом специфічних для науково-дослідницької діяльності (НДД) умінь, логікою наукового дослідження, що передбачає прогнозування, проектування і конструювання подій, які відбуваються в сім'ї, групі, суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми науково-дослідницької підготовки студентів досліджені низкою вітчизняних і зарубіжних вчених. Так, основам організації наукових досліджень майбутніх фахівців різних професійних галузей присвячені праці Г. Артемчука, Н. Гавриша, Т. Голуб, Я. Логвінової, В. Мюррея, В. Раєвського та ін. Методологічні засади професійної підготовки майбутніх соціальних працівників досліджують С. Архипова, А. Капська, І. Козубовська, О. Карпенко, Т. Логвиненко, Л. Міщук, Л. Романовська та ін. В той же час недослідженим є питання впровадження компетентнісного підходу в процесі науково-дослід-

ницької підготовки фахівців соціальної роботи.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей застосування компетентнісного підходу в процесі підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності.

Завдання статті: проаналізувати сутність поняття «готовність соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності»; виявити особливості організації освітнього процесу науково-дослідницької підготовки фахівців соціальної роботи в рамках компетентнісного підходу.

Методи дослідження: аналіз і синтез наукової літератури (для з'ясування ключових понять дослідження); порівняння, систематизація (з метою виявлення наявних наукових підходів до вирішення означеної проблеми); метод теоретичного узагальнення (для формулювання підсумкових положень та висновків).

Виклад основного матеріалу. Проблема науково-дослідницької діяльності соціальних працівників, їхнє залучення до наукових досліджень бере початок з виникненням соціальної освіти і зберігає свою актуальність до сьогодення, що відображається у вимогах сучасного суспільства до компетентності фахівців соціальної сфери, а також спрямованості освітньої політики держави на розвиток ЗВО як центрів навчання і науки.

Під науковим дослідженням розуміється і процес, і особливий вид пізнавальної діяльності, під час якої виявляються нові аспекти, властивості досліджуваної дійсності, і результат – наукова праця. В залежності від значимості вирішених питань наукове дослідження представляється як розв'язання наукової проблеми чи завдання (Woodhouse, 2003). Наукове дослідження є однією з форм пізнання, під час якого відбувається систематичне і цілеспрямоване вивчення об'єктів, шляхом застосування певних засобів і методів науки (Ничкало, 2002).

Оскільки наукове дослідження характеризується особистісними якостями суб'єкта пізнання, а його результат містить наукову новизну і практичну значимість, під науковим дослідженням будемо розуміти вид діяльності людей, спрямований на виробництво нових знань загального і доказового характеру.

Відзначимо, що в аспекті пізнаваності світу різні філософи і вчені займають діаметральні позиції. Скептиками (М. Монтень, П. Бейль) ставиться під сумнів можливість пізнання чи передбачається його негативний результат. Раціоналісти (Р. Декарт, Б. Спіноза, Н. Мальбранш, Г. Лейбніц та ін.) вважали наукове пізнання можливим через інтелектуальні дії. Ми будемо дотримуватися гносеологічних поглядів діалектичного матеріалізму (Дж. Бруно, Г. Лейбніц, Ф. Гегель, Л. Фейєрбах та ін.): вважати дійсність такою, що існує незалежно від свідомості, є принципово пізнаваною, зокрема, через наукові дослідження.

Конкретні цілі і характеристики наукового дослідження залежать від його виду. Виокремлюють фундаментальні і прикладні, кількісні і якісні, унікальні і комплексні роботи та ін. Дослідження розрізняють також за сферою знань, що дозволяє конкретизувати мету наукового пошуку. Зокрема, дослідження в галузі соціальної роботи – це специфічний вид пізнавальної діяльності, під час якої за допомогою різноманітних методів виявляються нові, раніше невідомі аспекти соціальної дійсності.

Підкреслимо, що для проведення досліджень необхідно мати науковий стиль мислення, який включає такі якості як діалектична системність, аналітична логічність, широта бачення проблем і можливих наслідків їх вирішення; уміння та навички наукової роботи: здатність орієнтуватися в потоках інформації, створювати і будувати як пізнавальні (наукові гіпотези), так і прагматичні (практичні) інноваційні моделі певних систем.

Особливо важливим зазначений вид діяльності є для фахівця соціальної роботи, що передбачає: здатність аналізувати специфіку соціокультурного простору, інфраструктуру соціального забезпечення представників різних груп населення; готовність досліджувати особливості соціального життя, поведінки різних національно-етичних, статево-вікових, соціально-класових груп населення; здатність виявляти, формулювати і вирішувати проблеми в сфері психосоціальної, структурної і комплексно орієнтованої соціальної роботи і медико-соціальної допомоги; вміння та навички використовувати результати наукових досліджень для забезпечення ефективної діяльності соціальних працівників, професійної підтримки благополуччя різних груп населення, забезпечення їхнього фізичного, психічного і соціального здоров'я; здатність до здійснення прогнозування, проектування і експертної оцінки соціальних явищ і процесів у сфері соціальної роботи. Тобто в сучасних умовах актуалізується потреба у формуванні готовності майбутніх соціальних працівників до НДД, під якою розуміється динамічне інтегративне особистісне утворення, що характеризується позитивним ставленням до професії, усвідомленим прагненням і спрямованістю на організацію фахової діяльності з опорою на наукові підходи щодо вирішення соціальних проблем.

Практика організації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД передбачає з'ясування закономірностей цього процесу, що знаходять своє вираження в наукових підходах та принципах, в яких на основі пізнання наукових законів формулюються вимоги, спрямовані на успішне досягнення визначеної мети.

Методологічною основою формування готовності майбутніх соціальних працівників до НДД є концептуальні підходи: гуманістичний, інтегративний, системний, аксіологічний, дослідницький, культурологічний, компетентнісний та ін.

Розглянемо особливості застосування компе-

тентнісного підходу в практиці науково-дослідницької підготовки фахівців соціальної роботи до НДД (В. Болотов, О. Карпенко, В. Лунячек, О. Москалюк, Н. Ничкало, Дж. Равен, Ю. Руденко, Л. Спенсер, Ю. Татур, О. Ходань та ін.).

Як зазначає Н. Ничкало, компетентнісний підхід передбачає навчання сконцентроване на вихідних результатах, а не на вхідних; враховується переважно здатність виконання практичних завдань, але беруться до уваги і знання; навчання у виробничих умовах (принаймні частина навчання відбувається на робочому місці в умовах виробництва)» (Kerlinger, 2002, p.98). При цьому під результатом розуміється не засвоєна інформація, а здатність фахівця діяти в різних соціальних ситуаціях, адекватно застосовуючи при цьому набуті професійні знання, вміння та навички. Компетентнісний підхід посилює практичну спрямованість професійної підготовки соціальних працівників, підкреслює необхідність здобуття досвіду діяльності, в тому числі науково-дослідницької, вміння на практиці реалізувати знання.

Виходячи з розуміння компетентності як результату навчання, освітній процес повинен бути організований такий чином, щоб вже на етапі навчання студенти занурювалися у реально існуючі професійні ситуації, в яких майбутні соціальні працівники могли б реалізувати свої фахові компетенції. В такому разі професійна підготовка не буде здаватися надмірно абстрактною та теоретизованою, а дозволить озброїти випускників специфічними засобами соціальної практики.

Компетентнісний підхід зумовлює певні трансформаційні зміни в організації освітньої діяльності студентів, особливості яких проявляються в уточненні мети, визначення певних форм і методів навчання студентів, а також способів оволодіння ними професійними знаннями та вміннями. Коротко охарактеризуємо їхні особливості.

1. Мета професійної підготовки соціальних працівників до НДД. Оскільки в рамках компетентнісного підходу освітній процес спрямований на результат, то зміст навчальних дисциплін повинен бути відібраний і структурований відповідно до кваліфікаційних вимог до фахівців соціальної роботи тобто результату, який розглядається нами як готовність випускника до здійснення соціальної роботи в різних соціальних закладах і службах.

Реалізація процесу підготовки студентів до НДД в умовах компетентнісного підходу передбачає створення умов для розвитку комплексу професійних і дослідницьких умінь, досвіду і способів творчої НДД, а також розвитку здатності самостійно проводити дослідницьку діяльність, вирішувати проблеми різного рівня складності на основі використання власного і соціального досвіду.

Мета професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до НДД підпорядковує собі зміст і структуру останньої, визначає її спрямованість в цілому. Вона конкретизується в завданнях, які передбачають:

1) акцентування уваги на головному, тобто, конкретизуючи мету, викладач визначає першочергові завдання, зміст, порядок та перспективи подальшої роботи з формування готовності соціальних працівників до НДД;

2) чіткість і ясність у спільній діяльності «викладач-студент», тобто конкретно визначені навчальні цілі дають можливість студентам і викладачам орієнтуватися в загальному процесі формування готовності до НДД, обговорювати його, робити зрозумілим для всіх учасників;

3) створення еталону оцінки рівня сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до НДД.

Показниками досягнення мети навчально-пізнавального процесу у ЗВО в умовах компетентнісного підходу можна вважати, по-перше, творчу активність і пізнавальну самостійність випускника, по-друге, готовність і вміння вирішувати пізнавальні, комунікативні, організаційні, дидактичні, моральні, дослідницькі проблеми. Не менш важливим показником досягнення мети підготовки соціальних працівників до НДД є результативність освітнього процесу, яка зумовлює певний рівень сформованості їхньої готовності до НДД, вміння демонструвати її в практичній діяльності.

2. **Форми і методи навчання.** Підготовка майбутніх соціальних працівників у компетентнісно орієнтованому аспекті набуває діяльнісного характеру, тобто формування теоретичних знань НДД та дослідницьких умінь здійснюється в практичній діяльності студентів; організовується їхня спільна діяльність в групах при виконанні мікродосліджень і роботи над дослідницькими проектами; використовуються активні форми і методи навчання, інноваційні технології; вибудовується індивідуальна освітня траєкторія; в процесі навчання активно реалізуються міжпредметні зв'язки; розвиваються найважливіші професійні якості майбутнього фахівця – самостійність, креативність, ініціативність і відповідальність.

Узагальнення результатів досліджень провідних учених (О. Гулай, К. Нечипоренко, О. Овчарук, О. Пометун та ін.) засвідчує, що в процесі реалізації компетентнісного підходу ефективним є застосування активних методів навчання, які передбачають не виклад готових знань студентам для відтворення, а самостійне оволодіння ними професійними знаннями і вміннями в процесі творчої, продуктивної, пізнавальної і науково-дослідницької діяльності. Особлива увага приділяється при цьому імітаційним методам активного навчання, тобто навчально-пізнавальною діяльністю студентів повинна будуватися на імітації майбутньої професійної діяльності соціального працівника.

Широке використання імітаційних (ділова гра, програвання ситуацій та ін.) і не імітаційних методів навчання (проблемна лекція, лекція-провокація, евристична бесіда, дискусія та ін.) дозволяють залучити студентів в активну пізнавальну діяльність, розвинути інтерес до майбутньої професії, осмислити соціальні проблеми, які реально виникають у повсякденній діяльності соціального працівника, сформулювати самостійність і відповідальність у прийнятті рішень.

Відзначимо, що застосування активних методів навчання у процесі підготовки соціальних працівників до НДД сприяє не тільки усвідомленому засвоєнню фахових знань і умінь, розвитку професійного мислення та інтересу, а й формуванню комунікативних умінь, необхідних фахівцю в практичній діяльності.

3. Способи оволодіння студентами знаннями і вміннями НДД. Поряд з традиційним навчанням у ЗВО активно використовуються інформаційні ресурси, елементи дистанційного навчання, хмарні технології, різні види самостійної діяльності студентів в аудиторній і позааудиторній час.

Особливого значення набуває організація самостійної науково-дослідницької роботи студентів, яка

є однією з найважливіших складових навчального процесу, його провідною формою, умовою розвитку фахової компетентності соціальних працівників. У ході самостійної дослідницької роботи відбувається формування дослідницьких умінь, компетенцій, що сприяє в подальшому засвоєнню студентом прийомів пізнавальної діяльності, розвитку інтересу до творчої роботи, здатності вирішувати навчальні та наукові дослідницькі завдання.

Аудиторна самостійна робота в процесі підготовки соціальних працівників до НДД передбачає різні види контрольних, творчих і практичних завдань під час семінарів, аналіз навчальної та наукової літератури, написання есе, рефератів, звітів, роботу з діагностичним матеріалом, його розробка і апробація, організація і проведення досліджень та ін. Така форма самостійної роботи організовується безпосередньо під час аудиторних занять з певної дисципліни. Позааудиторна самостійна робота (виконання письмового домашнього завдання, підготовка доповіді, підготовка конспекту, реферату, курсового дослідницького проекту та ін.) не має жорстко заданих регламентуючих норм і виконується протягом всього часу вивчення дисципліни.

Самостійна робота в навчальному процесі багатофункціональна. Працюючи самостійно, студенти не тільки міцно і глибоко засвоюють предметний навчальний матеріал, а й розвивають навички професійної та дослідницької діяльності, вміння роботи з науковою та науковою літературою, здатність приймати відповідальні і конструктивні рішення в різних ситуаціях. Викладачеві важливо надати можливість вибору певних видів самостійних робіт в залежності від досягнутого студентом рівня самостійності (репродуктивно-відтворювального, алгоритмічно-евристичного, творчого). Самостійна робота студентів в сучасному її розумінні повинна сприяти не тільки засвоєнню змісту навчальних курсів, але й розвитку відповідних компетенцій.

Отже, компетентнісний підхід зумовлює трансформацію мети, форм, методів, способів оволодіння студентами знаннями та вміннями НДД та спрямований на формування в майбутніх соціальних працівників ключових компетенцій, зокрема, широкого наукового кругозору, здатності до осмислення соціальних явищ і процесів, проектування і конструювання соціальної дійсності, готовності до науково-дослідницької діяльності.

Висновки. Готовність майбутнього соціального працівника до науково-дослідницької діяльності, що передбачає наявність знань та умінь виявляти та вирішувати проблемні ситуації через застосування дослідницького інструментарію, є показником професійної компетентності фахівця, його самостійності і відповідальності. Одним із шляхів підвищення ефективності освітнього процесу, який сприяє її формуванню, є застосування компетентнісного підходу, що зумовлює зміни в організаційному оформленні підготовки фахівців соціальної роботи в закладах вищої освіти, зокрема, в частині цілей, форм та методів навчання, способів оволодіння студентами знаннями та вміннями науково-дослідницької діяльності. Напрямом подальших розвідок є дослідження зміни характеру діяльності викладача і студента в рамках застосування компетентнісного підходу під час науково-дослідницької підготовки, а також ставлення майбутніх соціальних працівників до цього процесу.

Список використаної літератури

Ничкало Н.Г. *Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика*: монографія. Хмельницький: ТУП, 2002. 334 с.

Kerlinger F.N. *Foundations of Behavioural Research. Educational and Psychological Enquiry*. Halt: Rinehart and Winston, 2002. 132 p.

Woodhouse D. Auditing Research and the Research. Teaching Nexus. *New Zealand Journal of Educational Research*. 2003. Number 33. PP. 39-53.

References

Kerlinger, F.N. (2002). *Foundations of Behavioral Research. Educational and Psychological Enquiry*. Halt: Rinehart and Winston.

Nichkalo, N.G. (2002). *Derzhavni standarty profesijnoyi osvity: teoriya i metodyka* [State standards of professional education: theory and methodology]. Khmelnytsky: TUP. [in Ukrainian].

Woodhouse, D. (2003). Auditing Research and the Research. Teaching Nexus. *New Zealand Journal of Educational Research*, 33, 39-53.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2018 р.

Стаття прийнята до друку 10.10.2018 р.

Полищук Вера

доктор педагогических наук, профессор

заведующая кафедрой социальной педагогики и социальной работы Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, г.Тернополь, Украина

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД К НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ

Аннотация. В статье исследуются методологические основы профессиональной подготовки социальных работников к научно-исследовательской деятельности. Обосновано, что научно-исследовательская деятельность является одной из ведущих в социальной практике и предполагает сформированность у специалистов социальной работы совокупности знаний по организации и проведению научных исследований и комплекса исследовательских умений. Цель статьи заключается в исследовании особенностей применения компетентностного подхода в процессе научно-исследовательской подготовки будущих социальных работников. Методы исследования: анализ и синтез научной литературы (для выяснения ключевых понятий исследования); сравнение, систематизация (с целью выявления имеющихся научных подходов к решению этой проблемы) метод теоретического обобщения (для формулирования итоговых положений и выводов). Определено понятие готовности социального работника к научно-исследовательской деятельности и научные подходы к ее формированию. Рассмотрены особенности компетентностного подхода в процессе научно-исследовательской подготовки социальных работников. Показано, что его внедрение обуславливает определенные изменения в организационном оформлении указанного процесса, в частности, в части целей, форм и методов обучения, способов овладения студентами знаниями и умениями научно-исследовательской деятельности.

Ключевые слова: научное исследование, научно-исследовательская деятельность; готовность к научно-исследовательской деятельности; профессиональная подготовка будущих социальных работников; компетентностный подход.

Polishchuk Vira

Doctor of Pedagogic Sciences, Professor

Head of the Department of Social Pedagogy and Social Work
Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk
Ternopil, Ukraine

COMPETENCY-BASED APPROACH TO THE SCIENTIFIC AND RESEARCH TRAINING OF FUTURE SOCIAL WORKERS

Abstract. The article deals with the methodological principles of professional training of social workers to scientific and research activities. It is substantiated that scientific research activity is one of the leading one in the social practice and involves the formation of knowledge on the organization and conduction of scientific research as well as the complex of research skills for social work specialists. The mentioned actualises the process of scientific research training of social workers and the definition of scientific approaches to its implementation. The purpose of the paper is to study the peculiarities of the application of competency-based approach in the process of scientific research training of future social workers. Methods of research: analysis and synthesis of scientific literature (for clarification of key concepts of research); comparison, systematisation (in order to identify the existing scientific approaches to solving a given problem); method of theoretical generalization (for the formulation of the final provisions and conclusions). The notion of social worker's readiness for scientific research activity is defined, which implies the dynamic, integrative personal formation characterised by a positive attitude to the profession, conscious desire and a focus on the organization of professional activities based on scientific approaches to the solution of social problems. The scientific approaches to the formation of readiness of social workers for scientific research activity are singled out. Peculiarities of the competence approach in the process of scientific research training of social workers are considered. The implementation of competency-based approach in the process of preparing students for scientific research activities involves creating of the conditions for the development of professional and research knowledge, skills of social workers, experience and methods of creative activity as well as development of the ability to independently carry out research activities, solve problems of different levels of complexity on the basis of the use of own and social experience.

Key words: scientific research; scientific research activity; readiness for scientific research activity; professional training of future social workers; competency-based approach.